

ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКІ НАЗВИ ОСІБ У ПОЕТИЧНОМУ МОВЛЕННІ КИЇВСЬКИХ НЕОКЛАСИКІВ

У статті розглядаються okazіональні назви осіб, типові для поетичного мовлення українських неокласиків. Індивідуально-авторські назви осіб проаналізовані в семантично-функціональному аспекті.

The article is devoted to the occasional names of persons, which are represented in the poetical works of the Ukrainian neoclassics. The main groups of this connection are distinguished. The individual-author's names of persons are analysed as an integral part formation of a word neoclassics in semantic-functional aspect.

На сучасному етапі розвитку української лінгвостилістики активно досліджується мовотворчість письменників, зокрема, індивідуально-авторські мовновиражальні засоби, особливості їх творення та функціонування. Всебічне вивчення індивідуального словотвору, одиниці якого відображають специфіку авторського світосприйняття, дозволяє визначити основні шляхи поповнення поетичного лексикону, способи okazіональної номінації, виявити особливості стилю окремого письменника або представників певного літературного угруповання.

Грунтовне вивчення творчої спадщини українських неокласиків розпочалося наприкінці ХХ століття. М.В. Кудряшова дослідила характерні ознаки поетичного словника неокласиків. Л. В. Кравець проаналізувала метафору в поетичній мові М. Зерова. Окремі аспекти словотворчості неокласиків також були об'єктом наукових досліджень (Г.М. Вокальчук, Л.В. Зіневич, А.А. Калетнік). У пропонованій статті розглядаються okazіональні назви осіб (НО) у семантико-функціональному аспекті. Завданнями статті є аналіз причин появи лексичних новотворів, дослідження специфіки функціонування okazіональних НО в поетичному контексті.

У поезії неокласиків однією з центральних є тема формування особистості, її існування в суспільстві, гармонії людської душі й навколишнього світу. Прагненням якнайточніше передати особливості внутрішнього світу особистості, виразити

своє ставлення до неї зумовлена поява індивідуально-авторських назв осіб.

У творчій спадщині Миколи Зерова, Максима Рильського, Юрія Клена, Павла Филиповича, Михайла Драй-Хмари okazіональні НО посідають одне з чільних місць. Найчисленнішими є групи НО: 1) виконавців постійних, професійних дій: *перекладчик*, *пійтка*, *лікувальник*, *гімнограф* (М. Зеров), *звіздознавець* (М. Драй-Хмара), *вістяр* (П. Филипович); 2) виконавців випадкових, непрофесійних дій: *горолаз*, *хмарожер/и/* (Ю. Клен), *конеборець*, *віщувальник*, *звістовник*, *звістовниця*, *небодержець*, *покривдник*, *постувальник*, *привітальник* (М. Зеров). Значною щодо кількості є також група новотворів, що позначають осіб за характерологічними особливостями: *чужоложниця* (М. Зеров), *шляхетник*, *блукарка*, *лайко*, *зграйник* (Ю. Клен), *нерозсудник* (П. Филипович).

Меншою репрезентативністю відзначаються групи: 1) НО за світоглядом, переконаннями: *яковіт* (М. Зеров), *деструктор* (М. Рильський); 2) НО – носіїв ситуативних станів: *спочиванець* (М. Зеров); 3) НО за статево-віковими ознаками: *юниця* (М. Драй-Хмара).

Творення okazіональних НО зумовлювалося різними причинами.

Значна частина індивідуально-авторських новотворів є синонімами до загальноновживаних слів. Інновації відрізняються від узуальних лексем значенневими відтінками, які допомагають найбільш точно передати авторський задум. Синонімами (здебільшого контекстуальними) до узуальних слів є новотвори: *горолаз* "особа, сходження в гори для якої є не професійною діяльністю, а випадковою" (Ю. Клен) – альпініст; *чужоложниця* "особа, яка вчинила перелюб" (М. Зеров) – зрадниця; *богобор* "особа, яка бореться проти богів, релігійної культури" (Ю. Клен) – атеїст, безбожник.

Авторський новотвір *звіздознавець* (М. Драй-Хмара) є синонімом до сучасного слова *астроном*. Інновація має значення "особа, яка викладає астрономію у навчальному закладі". У структурі індивідуально-авторського композита міститься коренева морфема архаїчного слова *звізда*. На замилювання поета архаїзмами та призабутими словами звертає увагу також О. Ашер у статті "Поетична мова М. Драй-Хмари"¹. Однак поет не тільки

використовував застарілу лексику, а й продукував на її основі нові слова.

З метою створення виразної, яскравої характеристики образів, предметів, явищ у художній літературі вживаються антоніми. У творчості неокласиків зустрічаються контекстуальні антонімічні пари, одним з компонентів яких є okazіональне слово, а другим – узуальне: *курінник* – кармазанник (П. Филипович), *підлюдок* – надлюдина (Ю. Клен).

Okazіоналізм *підлюдок* (*підлюдки*) позначає особу “нижчого сорту”, “нижчої раси”. Інновація є контекстуальним антонімом до узуального слова *надлюдина* – “особа ”вищої раси” – поняття, яке було закладене в основи ідеології фашистської Німеччини. Новотвір виконує номінативну функцію, оскільки виражає поняття, яке не знайшло відповідного позначення в лексичній системі мови. У семантиці іменника *підлюдок* наявна негативна конотація. Однак у контексті новотвір викликає негативне ставлення не до позначуваних осіб, а до тих, хто послуговується поняттями, вираженими словами *підлюдок* і *надлюдина*: “*Брехню про підлюдоків і надлюдей/ щепивши кожному, як віспу,/ не склали ви на “торжищі ідей”/ перед Європою свій іспит*” (“Попіл імперій”). У свою чергу, контекстуальним синонімом до слова *надлюдина* є інша інновація Ю. Клена – *півбог-владар*: “*Надлюди ви, півбоги-владарі,/ що вимріяв їх смілий Заратустра...*” (“Попіл імперій”).

У функції контекстуального антоніма виступає й новотвір П. Филиповича *курінник*, який протиставляється слову *кармазанник* (фонетичній модифікації застарілої лексеми *кармазинник*, що має значення “той, хто носив одяг з кармазину; багач”²). Okazіональне слово вжито для позначення бідної людини, що належить до непривілейованого класу. В основі творення інновації лежить одне зі значень мотивуючого слова *курінь* – “вбоге житло”³. Таким чином, контекстуальні антоніми кармазанник і курінник протиставляються за ознакою "багатий" – "бідний". Вживання антонімів у поетичному тексті допомагає створити контрастну характеристику осіб: “*Немов з кармазанником пишним,/ Не нахиливши голови,/ Під небом теплим і затишиним/ Зійшовсь курінник низовий*” (“Тарас Шевченко”).

Часто, створюючи okazіональне слово, автор намагався виявити власне ставлення до позначуваної особи. Так, наприклад, для номінації особи, котра є членом зграї – “групи людей, яка займається ганебною діяльністю”⁴, Юрій Клен уживає

оказіоналізм *зграйник*. Створена інновація є контекстуальним синонімом емоційно-забарвленого слова *звір* у значенні “дуже люта, жорстока людина”⁵. Використання новотвору зумовлене прагненням до увиразнення негативної оцінки позначуваної особи. Звертає на себе увагу звучання контексту. За допомогою алітерації – повторення приголосних *з, р, б* – посилюється інтонаційна виразність фрагмента і, як наслідок, – його емоційний вплив на читача: “*Якому зграйнику ти гру програв?/ Якому звіру ти святиню звірив?/ І хто без брані в бран тебе забрав?*” (“Прокляті роки”).

Негативна конотація міститься також у семантиці новотворів: *хмарожер/и/* (образно позначаються міфічні істоти – демони), *карл* (у контексті допомагає підкреслити жорстокість, підлість, нищість позначуваної особи).

Чимала кількість okazіональних НО з'явилася внаслідок заміни синтаксичних конструкцій однослівними номінаціями, що служать економії мовних ресурсів. З цієї причини виникли такі, наприклад, новотвори: *шляхетник* (Ю. Клен) – “шляхетна людина”, *нерозсудник* (П. Филипович) – “нерозсудлива людина”. У творчості М. Зерова зустрічаються інновації, які вживаються для характеристики персонажів античної міфології: *громовладець* Зевс, *моревладця* Нептун, *небодержець* Атлант. Такі okazіональні слова також є однослівними заміниками описових конструкцій.

Неокласики активно займалися перекладацькою діяльністю, внаслідок чого з'являлися новотвори, які виконували функцію якнайточніших відповідників слів із мови-першоджерела.

Наприклад, okazіональне слово *постувальник* “той, хто строго дотримується посту” М. Зеров уживає замість російської лексеми *постник* у перекладі драми О. Пушкіна “Борис Годунов”: “*Та що воно за постувальник? / Сам же до нас у товариші набився, не знати хто, не знати звідки...*”; пор. у рос.: “*Да что он за постник? Сам же к нам навязался в товарищи, неведомо кто, неведомо откуда...*”.

Із перекладацькою діяльністю пов'язане також виникнення okazіонального слова *спорудник*, яке М. Зеров створює для позначення й характеристики Бога. Інновація вступає в синонімічні відношення із загальноживаним словом *творець* та стилістично забарвленим, що має книжний відтінок – *сотворитель*⁶. Новотвір *спорудник* уживається в перекладі вірша Г. Сковороди для стилізованого відтворення поетичної мови українського мислителя:

"Так і спорудник всесвітній, створивши Адама найперше, / Єву
потому створив, меншу в любові його" ("На день народження Василя
Томари", перекл. з Г. Сковороди).

Відомо, що неокласики прагнули до версифікаційної
вигонченості поезій, через що у їхньому лексиконі з'являються
словотвірні варіанти загальноживаних слів. Так, з метою збереження
ритміки строфи вживаються okazіоналізми: *жрекиня*, *віщувальник*
(М. Зеров) замість *жриця*, *віщун*. Виникнення індивідуально-
авторських словотвірних інновацій *юниця* (М. Драй-Хмара)
замість *юнка*, *яковіт* (М. Зеров) замість *якобінець* зумовлене
пошуком необхідних рим, напр.:

*Вночі у грішної юниці
мигтів крізь них з вікна світлиці
лампади вогник нетривкий.*

("Демон", перекл. з М. Лермонтова)

Наведені приклади ілюструють словотворчі потенції
української мови. І хоча okazіональні одиниці такого типу
здебільшого не відзначаються потужною експресивністю, їх творення
загалом веде до поповнення поетичного лексикону. І.І. Фекета
зазначає з цього приводу, що наявність словотворчих варіантів
становить собою резерв, за рахунок якого збагачуються
функціональні стилі мови⁷.

Як зазначають дослідники, неокласики намагалися поєднати
досконалість форми з багатством змісту, різьбярську точність форми
віршів зі змістовою вираженістю кожного слова, кожного образу,
кожної думки⁸. Тому в їхньому доробку зустрічаються новотвори,
виникнення яких зумовлене як вимогами віршування, так і
стилістичними настановами. Приміром, замість
загальноживаного слова *перекладач* М. Зеров для вираження
іронічного ставлення до позначуваного об'єкта вживає інновацію
перекладчик: " *І йдуть туди: новий поет, / І вчені любомудрі жени, /
І перекладчик навіжений, / І перетончений естет*" ("Сонетоїди"). На
відміну від узуальної стилістично нейтральної лексеми, новотвір є
експресивно забарвленим.

Як бачимо, творення okazіональних НО зумовлювалося
різними причинами: пошуком синонімів, які могли б найбільш точно
передати ті чи інші ознаки позначуваних осіб, прагненням
увиразнити характерологічні ознаки осіб, бажанням виявити власне

ставлення до позначуваних осіб, економією мовних ресурсів, версифікаційними потребами.

Серед новотворів київських неокласиків індивідуально-авторські назви осіб формують одну з найвагоміших груп предметних назв, комплексне вивчення яких дозволить поглибити теоретичні аспекти дослідження оказіональної номінації в поетичному лексиконі ХХ століття.

¹Ашер О. Поетична мова Михайла Драй-Хмари / О. Ашер // Слово і час. – 1991. – № 9. – С. 46; ²СУМ, т. IV. – С. 108; ³Там само. – С. 409; ⁴Там само. – С. 523; ⁵Там само. – С. 484; ⁶Там само. – С. 471; ⁷Фекета И.И. Женские личные названия в украинском языке: (образование и употребление) : автореф. дис. ... канд. филол. наук / И.И. Фекета. – К., 1969. – С. 16; ⁸ Неврлий М. Українська радянська поезія 20-х років: Мікропортрети в художніх стилях і напрямках / М. Неврлий. – К. : Вища школа, 1991. – С. 134-135.

І.П. Малішевська, асп. (м. Київ)

ЖАНРОВІ ПАТЕРНИ РОМАНУ «ЛИСТ ДО СЕБЕ» Ф. МАЛЛЕ-ЖОРІС

У статті аналізується роман сучасної французької письменниці Ф. Малле-Жоріс «Лист до себе» і визначаються його основні жанрові патерни. Ознаки жанрів автобіографії, есе та щоденника представлені на різних рівнях роману, домінуючими серед яких є ознаки есе.

The article analyzes the novel A Letter to Myself by a modern French writer F. Mallet-Joris and determines its main genre patterns. The genre characteristics of autobiography, essay, and diary are represented on the different levels of the novel, whereas ones of essay are dominant.

В основі кожного жанру лежить інваріантний патерн, який лишається незмінним, незважаючи на трансформації, яких зазнає жанр під час когнітивного моделювання. За Т. Бовсунівською, «жанровий патерн – це концептуально зумовлена смислоструктура когнітивної моделі жанру, яка представляє тенденцію його формо- та змістотворення і не є завершеним трафаретом»¹.